BAĞIMLI KENTLEŞME, KENT HAKKI VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK[1]

Özet

Az gelişmiş/gelişmekte olan çevre ülke kentlerinin, gelişmiş merkez ülkelerin kentleriyle kurduğu ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak gelişen hızlı gelişme sürecinin ve bu sürecin ortaya çıkardığı mekânsal örgütlenmenin bir ifadesi olan bağımlı kentleşme, günümüzde farklı biçimlerde kent mekânlarını şekillendirmeye devam etmekte olup bu etki en çok kentsel dönüşüm süreçlerinde kendisini göstermektedir. Kent hakkı, bir yandan özellikle alt gelirli kesimlerin kent mekânındaki barınma, eğitim, sağlık, ortak alanların kullanımı gibi haklara erişimlerine engel olan sorunlara işaret ederken; diğer yandan kentlilerin kendi yaşamlarını kurma ve kendilerini geliştirme haklarının nasıl zaman içinde daha fazla ellerinden alındığını tartışmaya imkân veren bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın amacı, bağımlı kentleşme ve kent hakkı kavramlarının günümüz kentsel gelişim sisteminin temel dinamikleri minvalinde incelenerek, son yıllarda yoğun bir şekilde tartışılan kentsel dönüşüm süreçlerini bu açıdan değerlendirmektir. Kent hakkı kavramının bağımlı kentleşmenin kent mekânında ortaya çıkardığı yapısal sorunlar karşısında üretilebilecek kentsel politikalardaki yerini kentsel dönüşüm süreçleri üzerinden tartışmak, çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağımlı kentleşme, kent hakkı, kentsel dönüşüm, kapitalizm, Türkiye.

[1] Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: hazalilgin@gmail.com, ORCID No: http://orcid.org/0000-0003-3967-0960.

Makale gönderim tarihi: 22.09.2020
Makale kabul tarihi: 26.11.2020

DEPENDENT URBANIZATION, THE RIGHT TO THE CITY AND URBAN TRANSFORMATION

Abstract

Dependent urbanization is an expression of the rapid development process developed as a result of the economic relations established by the cities of the less developed/developing countries with developed central countries and the spatial organization of this process. Dependent urbanization continues to shape urban spaces in different forms today. The right to the city, on the one hand, points out the problems that prevent the lower income groups from accessing the rights such as housing, education, health and the use of common areas in urban space, on the other hand, provides a framework for discussing how the citizens' right to establish their own lives and develop themselves is being taken away more and more over time. The aim of the study is to examine the concepts of dependent urbanization and right to the city in terms of the basic dynamics of today's urban development system and to evaluate the urban transformation processes that have been discussed extensively in recent years from this point of view. Another purpose of the study is to discuss the place of the concept of the right to the city in urban policies that can be produced in the face of the structural problems caused by dependent urbanization in the urban space, through urban transformation processes.

Keywords: Dependent urbanization, right to the city, urban transformation, capitalism, Turkey.

Giriş

Kent, kendi değişim ve gelişme yasalarını üreten bağımsız bir olgu değil; toplumsal yaşamla doğrudan bağlantılı tarihsel ve toplumsal bir üründür. Bu çerçevede kentsel süreçler de çok geniş ölçekli toplumsal ilişkiler kümesinin bir ürünü olup, bu iki alan sürekli birbirini etkilemektedir. Kent mekânı ile toplumsal süreçler arasındaki bu döngüsel ilişki, kapitalizmle birlikte çok daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bunun temel nedeni baştan beri, kentsel gelişim ve değişimin, mevcut üretim kapasitesini geliştirmeye uyumlu bir toplumsal ilişkiler düzeninin kurulmasına yönelik tarihsel koşullara bağlı oluşudur (Kaygalak, 2008: 5). Egemen üretim tarzı ve kentsel mekânın oluşum, gelişim ve değişim süreçleri arasında doğrudan karar verici bir ilişki vardır. Bu yüzden "kentsellik bir toplumsal

biçim; diğer başka şeylerin yanında belli bir iş bölümüne ve egemen üretim tarzıyla genelde tutarlı belli bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayandırılmış bir yaşam tarzıdır" (Harvey, 2003: 187).

1980'li yıllar sonrasında dünya sistemindeki makroekonomik değişime yönelik politik ekonomi yaklaşımlarının kent araştırmaları içinde de karşılık bulması, üçüncü dünya kentlerinin büyümesi ile bu yerlerin değişen uluslararası sistemdeki rolü arasındaki bağlantılara dikkat çeken çalışmalara olan ilgiyi artırmıştır. Bu çerçevede bağımlı kentleşme, çok daha önce ortaya atılmış olmasına rağmen ilgili çalışmalarda sıkça kendisine başvurulan bir kavram olma özelliği göstermektedir.

Kent hakkı kavramı ise, Henri Lefebvre'nin kentleşme literatürüne en önemli katkılarından birisi olup kısaca, kentlilerin kentte üretilen ortak mal ve hizmetlere eşit bir şekilde erişerek bunlardan yararlanabilmesini ve kenti kendi ihtiyaçlarına göre dönüştürerek onu yeniden düzenleyebilme hakkını ifade etmektedir. Bu çerçevede kent hakkı, çeşitli hakların yerel düzeyde gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak aslında bağımlı kentleşmenin ortaya çıkardığı ve bu hakların gerçekleştirilmesinin önündeki yapısal sorunlara işaret etmektedir.

Türkiye'de de özellikle günümüzde kent mekânlarındaki eşitsizliklerin hızla artması; küresel ölçekte yaşanan değişimlerle sermaye, mal ve hizmetlerin akışkanlık kazanmasının bir sonucudur. Bu süreçte kentteki bazı grupların kentsel sistemdeki değişikliklere daha hızlı uyum sağlaması, kentsel sistemi paylaşarak yaşayan farklı grupların uyum sağlama becerilerinde farklılığın ortaya çıkmasına neden olmakta, kapitalist sistemin yarattığı eşitsizliklerin coğrafi yansıması da bu şekilde kent mekânlarında görünür olmaktadır. Söz konusu görünürlüğün en somut haline ise kentsel dönüşüm alanlarında rastlanmakta; kapitalizmin son evresiyle birlikte daha çok ekonomik ölçekli ve soylulaştırma temelli yenileme planları yapılmaktadır. Büyük ölçüde bağımlı kentleşmenin yeni biçiminin bir sonucu olarak gelişen bu süreç, bir yandan kentte yaşayan bireyleri kent hakkını deneyimlemekten her geçen gün daha çok uzaklaştırırken diğer yandan da, bu hakkı elde etmek için harekete geçmeye yönlendirmektedir.

1. Bağımlı Kentleşme

İlk olarak 1972 yılında Manuel Castells'in *Urban Question* (Kent Sorunu) adlı kitabında ele aldığı bağımlı kentleşme, az gelişmiş ülkelerin büyüme düzeyleriyle kentsel gelişme süreçleri arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamlandırma çabasından doğmuştur. Az gelişmiş/gelişmekte olan ülke

kentlerindeki iş ve sanayi çevresiyle, merkez ülke olarak adlandırılan gelişmiş ülke kentlerindeki iş ve sanayi çevresi arasında kapitalist ekonomik sistemin karakteristik özelliklerinden kaynaklanan ve ilk bakışta karşılıklı bir çıkar ilişkisi gibi gözüken eşitsiz bir ilişki bulunmaktadır. Bağımlı kentleşme, az gelişmiş/gelişmekte olan "çevre" ya da "yarı-çevre" ülke kentlerinin, gelişmiş "merkez" ülkelerin kentleriyle kurduğu ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan hızlı gelişme sürecinin ve bu sürecin ortaya çıkardığı mekânsal örgütlenmenin kavramsallaştırılmasıdır (Castells, 1979: 43-49).

Az gelişmiş ülkeleri "deforme olmuş bir ekonomiyle sömürülen ve üzerinde hâkimiyet kurulan" bölgeler olarak ele alan Castells'e göre, belirli bir tarihsel süreçte farklı toplumsal oluşumların çeşitli işlevleri yerine getirdiği ileri kapitalist sistem, dünya çapında bu işlevlere ve eklemlenme biçimlerine karşılık gelecek bir kentsellik yaratmaktadır. Bu süreç, ilgili ülkelerin farklı rolleri çerçevesinde kurumsal sınırları üzerinden işleyen ve bağımlılığın ana ekseni etrafında şekillenen bir yapının organize edilmesiyle başlar. Buradaki temel kabul, tüm toplumların birbirine bağlı olduğu ancak aralarındaki ilişkilerin eşitsiz olduğudur. Bu bağımlılık ilişkisinin boyutları bağlamında ise temel mesele, azgelişmiş ülkelerin merkez ülkenin metropollerine (ki bu merkez olma durumu büyük ölçüde, söz konusu yapısal bağımlılık ilişkisiyle ortaya çıkmıştır) siyasal anlamda tabi kılınması değil, bu bağımlılığın toplumdaki üretim sisteminin ve sınıf ilişkilerinin eklemlenmesi temelinde yeni bir iç örgütlenme ortaya çıkarmasıdır (Castells, 1979: 43).

Esas olarak bağımlı kentleşme kavramının kökleri, 1960'lı yıllarda Latin Amerika'nın azgelişmişlik durumunu bu coğrafyanın perspektifinden bakarak analiz etmeye çalışan Bağımlılık Okulu'nun teorisine dayanmakta olup kavramın; 1970'lerde geliştirilen ve bir ölçüde Bağımlılık Okulu'nun devamı niteliğindeki Dünya Sistemleri Analizi Okulu'nun kimi varsayımlarıyla da örtüşen yanları bulunmaktadır.

Bağımlılık Okulu'nun önde gelen teorisyenlerinden Andre Gunder Frank, gelişmişlik ve azgelişmişliğin aynı sürecin zıt yönleri olarak görülebileceğine dikkat çekerek, dünya çapında bir "sömürü ağı" oluşturan bir "metropoller ve uydular takımyıldızları zinciri"nin varlığını işaret etmiş ve teorisini bu model üzerinden inşa etmiştir (Frank, 1969: 6-9). Bu şekilde Frank'in yaklaşımı, ilgiyi uluslararası ticaret, dış yardım ve yatırım gibi alanlar temelinde şekillenen bir yapısal ilişki ve bu ilişkinin zararlı sonuçlarına çekmiştir. Söz konusu bağımlılığın özü, belirli(merkez) ülkelerin ekonomisinin, eski(çevre) ülkenin maruz kaldığı başka bir ekonominin gelişmesi ve genişlemesi ile koşullandığı bir durumu ifade etmektedir. Böylece çevre ve merkez metropoller arasındaki eşit olmayan değişim, çevre

ülke metropollerinin çarpık gelişimine yol açabilir (Smith, 1985: 205). Bu şekilde Frank, erken yazılarıyla bağımlılık ve kentsel süreçler arasında birtakım ilişkiler olabileceğini ifade etmiş olsa da, bu ilişkiyi sistematik olarak araştıran ilk düşünür Castells olmuştur.

Castells'in temel varsayımı, makro yapısal değişimin diğer süreçleri gibi, kentsel büyümenin de kapitalist nüfuz ve gelişimin tarihsel süreci ile yakından ilişkili olduğudur. Bu yüzden üçüncü dünyanın çeşitli yerlerinde biçim ve içerik bakımından farklılık göstermesine rağmen buralarda yaşanan kentsel süreçler, söz konusu bağımlılık ilişkisinin bir yansıması olan toplumsal dinamiğin mekânsal bir karşılığını ifade etmektedir. Bu durum, az gelişmiş ülke kentlerinde çok ciddi bir düzensiz gelişim problemi ortaya çıkarmaktadır. Bu ülke metropollerinde yaşanan aşırı kentsel büyüme, bu kentsel alanlarla ülkenin geri kalanı arasında önemli uçurumların doğmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra bağımlı kapitalizm, bağımlı kentleşme aracılığıyla söz konusu metropollerde yüksek düzeyde kentsel işsizlik, marjinallik ve maddi eşitsizlik ile görünür olmaktadır (Castells, 1979: 44-48).

Castells'in bu savlarının büyük ölçüde o zamanın Latin Amerika ülkeleri üzerinde yaptığı gözlemlere dayandığını hatırlatmakta fayda bulunmakla birlikte, sürecin sadece bu coğrafyaya özgü olmadığı; Türkiye de dâhil, tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin metropollerinde benzer birtakım sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Geçtiğimiz yüzyıllarda gerçekleşen sömürgecilik hareketleri, sömürülen ülkelerin bazı kentlerinin yapay olarak çok fazla büyümesine yol açan birtakım sonuçlar doğurmuş ve bu sömürü ilişkileri sonucunda Güneydoğu Asya'nın ve Latin Amerika'nın bazı kentleri dışarıya kaynak aktaran araçlar haline gelmişlerdir. Hongkong, Shangai, Calcutta, Bombay, Bounes Aires ve Rio de Janerio gibi gelişmekte olan ülke kentlerinin, yerli ve yabancı iş adamlarının yığılarak ekonomik gelişme düzeylerinin haklı çıkarabileceğinden daha büyük anakentler haline gelmeleri bu sürece tekabül etmektedir (Keleş, 2016: 212).

Kentsel formların hızlı bir şekilde değişmesi sanayi devrimi sonrasında başlasa da, 1900'lerin başında *Fordist üretim tarzı*nın uygulanmaya konmasının bu değişimi başka bir boyuta taşıdığı bilinmektedir. Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan *Fordist üretim sistemi* çerçevesinde, üretimin standartlaşmamış emek yoğun parçaları, emeğin ucuz olduğu az gelişmiş *çevre* bölgelerde bulunurken; emeğin standartlaşmış ve daha çok kalifiye işgücü gerektiren parçaları, gelişmiş *merkez* bölgelerde yoğunlaşmıştır (Aslanoğlu, 2000: 95-96). Bu paylaşımın yarattığı bağımlılık ilişkisi, tamamen merkez ülkelerin çıkarlarına göre şekillenen az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin büyük kentleri üzerinden kurulmakta; ulaşım olanakları sebebiyle avantajlı

konumda bulunan bu kentler, ülkedeki artık ürünü toplayarak merkez ülkelere aktarmaktadırlar. Böylece ulusal ekonomilerin dünya güç merkezleriyle bağlantı kurmasında başrolü oynayan bu kentler, ulusal/bölgesel artığın toplandığı alanlar haline geldiklerinden kendilerine bağlı alt merkezler yaratmakta ve ülke içinde de bir bağımlılık ilişkisinin oluşmasına sebep olarak hem bölgesel dengesizlikleri, hem de kentsel eşitsizlikleri beslemektedirler. Bu noktada ekonominin dışa bağımlılığı bir yandan kentleşmenin biçimini etkileyerek bölgeler arasında farklılıklar yaratmakla kalmamakta aynı zamanda, resmi ve özel yabancı sermayenin ağır sanayi kuruluşları kurmaya yanaşmayarak, montaj türü sanayiyi kurallaştırdığı çevre ülkelerde, lüks tüketim malları sanayisi, küçük sanayi ve ticaret gibi verimlilik derecesi tartışmalı olan kesimlerin gelişmesine ve daha çok hizmetler sektörüne dayanan bir kentleşmenin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Keleş, 2014: 39). Bu yüzden piyasa mekanizması içinde, dışa bağımlı ithal teknoloji ile kalkınmaya çalışan az gelişmiş/gelişmekte olan ülkede yaşanan kentleşme sürecinde, kalkınmaya paralel bir şekilde kırsal ve kentsel alanlarda bir modern kesim oluşmakta ancak; bu modern kesimin gelişme hızı, az gelişmiş ülkelerin bir takım yapısal özellikleri nedeniyle, işgücü arzını yeterli oranda karşılamaktan uzak kalmaktadır. Az gelişmiş/gelişmekte olan ülke kentlerinde marjinal kesim ve gecekonduların ortaya çıkması da bu durumun doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Castells, 1979: 54-55).

Bu çerçevede daha çok geçtiğimiz yüzyılın, yani Fordist dönemin mekânsal örgütlenmesinin ürünü gibi görünen bağımlı kentleşme, post-fordist üretim biçiminin hâkim olduğu günümüzde de az gelişmiş/gelişmekte olan dünyada farklı formlar üzerinden varlığını sürdürmektedir. Post-fordist dönemde işbölümünün mekânsal yansıması, emeğin ucuz olduğu bölgelerde sürdürülen üretimin zamanında teslim ve kalite gibi kriterlerinin önem kazanması sonucu merkezlere kaymıştır. Bu durum, az gelişmiş/gelişmekte olan ülke merkezleri ile gelişmiş ülke merkezleri arasında bir önceki dönemde görülen güçlü bir bağımlılık ilişkisinin nispeten azalarak çok daha başka bir formda karşımıza çıkmasına neden olmaktadır (Bahçeci, 2018: 43).

Söz konusu yeni form, küresel kapitalist sistemin farklı coğrafyalar üzerindeki hareket kabiliyetinin bu bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizliği artırmasından kaynaklanmaktadır. Sermayenin zaman ve mekân boyutlarında kazandığı bu hareket kabiliyeti, hem sermayenin emek karşısındaki üstünlüğünü hem de finansal sermayenin sanayi sermayesine üstünlüğünü sağladığından, küresel merkezde toplanan sermayenin gücü çevredeki sermayeye kıyasla çok daha fazladır. Doğası gereği dinamik bir yapı

gösteren uluslararası sermayenin yönü piyasaların seyrine göre değişebilmektedir. Ekonominin canlı olduğu zamanlarda sermayenin hareketi merkezden çevreye doğru bir seyir izlerken, durgunluk zamanlarında bu hareket tam tersine dönmektedir. 1980'li yıllarla birlikte başlayan hızlı ekonomik dönüşüm, post-fordist ekonominin gelişimi ve desantralizasyon eğilimleri beraberinde, çöküş içindeki eski imalat endüstrilerinin yerine, hizmet sektöründe yeni istihdam alanları yaratılmasını getirerek, ekonomik tabanın genişlemesini ve hizmet sektörü yatırımlarında coğrafi yer seçiminin önemini arttırmıştır (Yıldırım, 2006: 14). Bu çerçevede küresel ekonomik sistemin hemen her alanında kendisini gösteren dengesizlik, ulus devletin piyasalara müdahale görevinin en aza inmesiyle birlikte her türlü değerin ticari bir metaya dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.

Küreselleşme ile birlikte, fordizmden post-fordizme geçiş sürecinde; öz kaynak, yerel girişimcilik, esnek üretim teknolojileri ve ilişkileri, dayanışma, güven ve örgütlenme kapasitesi gibi kavramlar üzerinden tekrar biçimlenmeye başlayan kentler, bu esnek üretime ve örgütlenmeye dayalı ortamda yeniden tanımlanmış ve sermayenin kendi döngüsünü sürdürmek için odaklandığı ölçekler olarak tüm dikkatleri üzerlerinde toplamışlardır. Gelişen ulaşım ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle birlikte kentler, ulaşım ve iletişim ağlarının düğüm noktaları olarak önem kazanmış ve uluslararası metropoller bu ağlar içinde en çok noktayı kontrol eden yerler olarak ön plana çıkmışlardır. Bu yüzden az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin metropollerini geliştirmeleri, uluslararası pazarda rekabet edebilmeleri için adeta bir zorunluluk halini almıştır (Aslanoğlu, 2000: 97). Bu bağlamda kentler, küresel ekonomiye eklemlenme temelinde son derece önemli bir rol üstlenmeye başlamışlardır. Artık "kentler ulusal formasyonlarda, kapitalist ve kapitalist olmayan üretim tarzlarının eklemlenmelerinin ortaya çıkarttığı farklı emek süreç ve biçimlerinin birbirini sürekli dönüştürmeye çalıştığı dinamik mücadele alanları olarak" (Ersoy ve Şengül, 1997: 73) görülmektedir. Dünya sistemi tek biçim işbölümünden oluştuğundan, bütün kentler de tek biçim mekânsal işbölümünün parçası olarak ele alınmalıdır. Bu yüzden dünya sistemindeki ekonomik ve toplumsal hiyerarşinin bir ifadesi de, kentler arasında ortaya çıkan mekânsal hiyerarşi olmaktadır (Ersoy ve Şengül, 1997: 74). Böylece "dünya kentleri, dünya sisteminin mekânsal örgütlenmesi içinde küresel ölçekteki sermaye birikim süreçlerinin merkezleri ve karmaşık sistemin denetim noktaları olarak ortaya çıkmaktadır" (Ersoy ve Şengül, 1997: 75). Küreselleşen dünyada bazı kentlerin ısrarla dünya kenti durumuna getirilmek istenmesinin temel sebebi de budur (Keleş, 2012: 98). Bu da kentlerin sermayeyi kendilerine çekip birer marka haline gelerek, küresel ekonomi içinde ön plana çıkabilmelerine dayalı bir kentler arası rekabet ortamını sürekli kılmaktadır. Ekonomik faali-

yetlerin yoğunlaşması ve mekânsal dağılımı, kentlerin değişim ve dönüşümü üzerinde başat unsur olduğundan bu durum, sermayenin mekân üzerindeki hegemonik etkisiyle birlikte, günümüz kentsel gelişim formuna yön veren temel motivasyon haline gelmiştir (Bahçeci, 2018: 44).

Bu kentler arası rekabet ortamında, az gelişmiş/gelişmekte olan ülke kentlerinin ekonomik sektörlerinin küresel ekonomiyle etkileşimini sağlayarak küresel ekonomideki rollerini tanımlayan mekanizmalar son derece önemlidir. Bu kentler hem ulus aşırı firmalara, hem yerel oligopol sermayeye hem de modernleşme sürecindeki ulus devlete her açıdan kullanabileceği bir operasyonel mekanizma sağladığından, sermayenin bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda birikiminde hayati bir önem taşımaktadırlar (Armstrong ve McGee, 1985: 41). İşte, yukarıda ifade edilmeye çalışılan az gelişmiş/gelişmekte olan ülke kentlerinin ya da bölgelerinin kentsel gelişimine yön veren temel motivasyonda belirleyici olan da, bu kentlerin küresel ekonomi içinde, ticaret ve yabancı sermaye yatırımları temelinde gelişen ve bağımlılık üzerinden şekillenen bu rolleridir. Buna göre, gelişmiş ülkeler yatırımlarını az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirerek işgücü maliyetini azaltmaktadırlar. Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde ise bu şekilde yeni bir işgücü piyasası ortaya çıkmaktadır. Böylece artığın mülk edinilmesindeki akış, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere doğru bir yol izlemektedir. Gelişmiş ülkelerde ise artık değer, daha çok üretim elde etmek için ticari süreçlere sokulmaktadır. Bu şekilde çok fazla büyüyen artık değer büyük şirketlerde yoğunlaşmakta, büyük şirketler de bir süre sonra, bu artık değerin soğurulmasını sağlayacak ve artık değerin dolaşımını artıracak bir piyasa bulma sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sorunun mevcut üretim ilişkileri içinde çözümü doğal olarak talebin üretilmesi ve tüketilmesidir: Kapitalist ekonominin devamlılığı için, uzun dayanma süresine sahip metalar ve mekânlar artık yerini daha kısa ömürlü meta ve mekânlara bırakmaktadır. Sürekli süren inşaatlar, yıkımlar ve kentsel dönüşüm projeleri bu sürecin bir ürünüdür (Harvey, 2012: 415-420). Bu bağlamda post-fordist dönemin *bağımlı kentleşme/kentsellik* olgusunu ortaya çıkaran temel etken, küreselleşmenin, kentler arasındaki ticari ilişkileri ve dolaşım örüntülerini, engelsiz bir şekilde artığın dolaşımına imkân verecek düzeyde geliştirmesiyle yarattığı bu görünümün dünya geneline yayılmasıdır.

2. Kent Hakkı, Mekânsal Gelişim ve Kentsel Dönüşüm İlişkisi

Lefebvre'nin 1967 yılında, 1960'lar Fransa'sı üzerine yazdığı makalesi sonrasında popüler olan ve kendisinin kısaca "bir çığlık ve bir talep" (Lefebvre, 2015: 132) olarak nitelendirdiği kent hakkı kavramı, "bir sınıf stratejisine göre sürdürülen sanayileşmenin yarattığı sanayi ekonomisinin kentsel toplumsallığı inkâr etmesiyle"(Lefebvre, 2015: 132) gelişmiştir. Fransa örneği üzerinden aslında sanayileşmiş tüm Avrupa kentlerini tahlil eden Lefebvre bu sürecin, tıpkı bağımlı kentleşme gibi, Keynesyen refah devletinin yayılması ve fordist üretim biçiminin yükselmesiyle başladığını ifade etmektedir.

Bu dönemde kırdan kente yaşanan kitlesel göçlerin kentsel mekânda yarattığı büyük dönüşümler, işlevselci şehir planlamasının kenti "yeni toplu konutlar" ve "yeni şehirler" ekseninde yeniden yapılandırmasına yol açmıştır. Kentsel düzenin müstakil evler ve apartmanlar olarak ikiye bölündüğü bu yeniden yapılandırma süreci, gündelik hayatta köklü bir değişim ortaya çıkararak, Lefebvre'nin "kentsel kriz" olarak adlandırdığı; gündelik hayatın tatmin etme işlevi temelinde planlandığı, hayat tarzlarını tektipleştirme eğilimine ve günlük hayatın düzenlenip sömürgeleştirilmesine dayanan bir kentleşmeye yol açmıştır (Lefebvre, 2015: 36-44). Bu krizi 1960'lar sonlarında ortaya çıkan muhtelif toplumsal hareketler için de önemli bir çıkış noktası olarak gören Lefebvre ilgili hareketlerin, bir yandan Batı emperyalizmine ve marjinalleştirmenin farklı türlerine karşı dururken, diğer yandan gündelik hayattaki yabancılaşmaya kentsel hayattan mahrum bırakılmaya, kentlerin modernleştirilip kendilerine has dokularının yok edilmesine de karşı, "başka bir kent" için verilen mücadeleler olduğunu belirtmektedir (Schmid, 2014: 73).

Kent hakkı kavramı baştan beri, farklı hareketler ve inisiyatifler tarafından farklı biçimlerde ele alınan bir kavram olduğundan Margit Mayer, kent hakkı kavramını *mevcut kent hakkı(hakları)* ve *sahiplenme olarak kent hakkı* şeklinde ikiye ayırmaktadır. *Mevcut kent hakkı*, hem yerel hem de küresel ölçekte kente dair gündemi olan örgütler ve politik ağların, kent hakkının hayata geçirilmesini sağlayacak daha sağlam bir kurumsal zemin bulma çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Ancak çalışmanın içeriğiyle örtüşmediğinden *mevcut kent hakkı* kavramının ayrıntılarına değinilmeyecektir[*].

[*] Mayer'in mevcut kent hakkı olarak tanımladığı kavramın ortaya çıkışı, 1990'ların ilk yarısında Uluslararası Habitat Koalisyonu (HIC) ve diğer uluslararası ya da ulusal örgütlerin "adil, demokratik ve sürdürülebilir kentler ve köyler için" ulusaşırı antlaşmalar hazırlayıp bunları çeşitli ulusaşırı ve uluslararası ağların ve STK'ların BM sponsorluğunda gerçekleştirdiği toplantılarda görüşmeye başlamalarına dayanmakta olup, 2003'te bazı insan hakları örgütlerinin UNESCO'yla birlikte Evrensel Bir İnsan

Çalışmanın konusuyla örtüşen şekilde *sahiplenme olarak kent hakkı* ise, hukuki bir haktan ziyade, zenginin ve güçlünün hak iddialarına karşı muhalif bir talebi ifade etmektedir. Bu hak bütün insanlık için değil, kentin nimetlerinden mahrum bırakılmış ve bu nimetlere ihtiyacı olanlar için bir yeniden dağıtım hakkıdır. Kent hakkı sadece insanların bu hakkı ve kentin kendisini sahiplenmeleri halinde var olabilir (Mayer, 2014: 113).

Yasal haklardan ve zorunlu gereçlerden mahrum bırakılmış olanların acil talebi; karşı karşıya oldukları hayattan memnun olmayanların; bu hayatın gelişme ve yaratıcılık potansiyellerini sınırladığını düşünenlerin ise istikbal arzusu" olarak görülebilecek kent hakkının içeriğindeki "talep" dışlanmışların talebi, "arzu" ise yabancılaştırılanların arzusudur. Burada bahsedilen "çığlık" hayatın zaruri gereksinimleri için, "arzu" ise maddi olanın ötesinde daha tatmin edici bir hayatın gerekliliklerini sağlayacak daha geniş bir hak içindir. Bu durumda kent hakkı aslında "herkesin hakkı" değildir çünkü kimileri zaten kent hakkına sahiptir. Bunlar "kent hakkını hâlihazırda uygulandığı biçimiyle son derece dar bir alanda sınırlayan ve kenti giderek kendi ihtiyaçları ile arzuları doğrultusunda şekillendirme gücüne sahip"(Harvey,2013: 67) finansal güçler, gayrimenkul sahipleri, spekülatörler, devletin önemli noktalarındaki siyasiler ve özellikle medya patronlarından oluşan küçük bir siyasi ve iktisadi elitten oluşan kesimdir. Bu yüzden kent hakkı maddi sömürüden kaynaklansa da onunla sınırlandırılmamakta; ezilenlerin talepleriyle yabancılaşmış olanların arzularını birleştirmektedir (Marcuse, 2014: 56-60).

"Kentsel süreçler, üretim fazlasının soğurulmasının önemli bir yoludur" ve kent hakkı da "sürecin bu şekilde kullanımının kentsel mekâna yayılımını engellemek için demokratik yönetim kurmak"(Harvey, 2008: 38)

Hakkı Olarak Kent Hakkı Sözleşmesi'ni ortaya çıkarması, 2004'te HIC'ın diğer örgütlerle birlikte Quito'daki Amerika Sosyal Forumu'nda ve Barselona'daki 2. Dünya Kent Forumu'nda Evrensel Kent Hakkı Sözleşmesi'nin bir tasarısını sunması ve 2005'te Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu esnasında *Evrensel Kent Hakkı Sözleşmesi'*nin kabul edilmesiyle devam etmiştir. Mayer'e göre bu şekilde kent hakkı kavramına devlet ve BM kurumları yoluyla bir nevi itibar kazandırılmış gibi gözükse de aslında yapılan, kent hakkının zaten tartışmalı olan anlamının ve politik içeriğinin süreç içinde değiştirilmesi ve hatta sulandırılmasıdır. Bu bağlamda *mevcut kent hakkı* olarak ifade edilen ve temelde resmi olarak tanınmayı amaçlayan bu talepler grubu, Lefebvre'nin kent hakkı kavramının tersine kentin mevcut haline dâhil olmaya indirgenebilir. Bu taleplerin amacı, mevcut kenti dönüştürmek değildir. Sıradan olarak ifade edilebilecek bu hak talepleri, neoliberal politikaların sadece belli taraflarını hedef almaktadır. Örneğin yoksullukla mücadele hedeflenmekte, fakat sistematik olarak yoksulluğu ve dışlanmayı üreten ekonomi politikaları es geçilmektedir (Mayer, 2014: 117,118).

anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kent hakkının içeriği sadece temiz hava ve su, barınma ve eğitim ihtiyacının karşılanması, düzgün altyapı ve ulaşım olanaklarının sağlanması ya da yerel yönetimlerde karar verme aşamalarında demokratik katılım olanaklarının sunumu gibi haklarla sınırlandırılamaz. Kent hakkı, bireyin yaşadığı dünyayı deneyimlemesinin yanı sıra, onu seçme, istediği gibi şekillendirme ve yeniden icat etme hakkının talebidir (Harvey, 2013: 44). Burada mevcut hukuk sistemi içinde adaletin yerine getirilmesini sağlayacak hakların talebi değil, kent hayatının tüm potansiyelinin dolu dolu gerçekleşebileceği bir sistem isteyen, daha üst ahlaki düzlemde, demokratik katılım ve var olma temelinde bir hak talebi söz konusudur (Marcuse, 2014: 61-62).

Bu açıdan bakıldığında kentsel dönüşümlerin ya da mekânsal değişimlerin arkasında da kent hakkıyla yakından ilişkili olan bireyin demokrasi algısı, sınıfsal konumu ve hatta devletle kurduğu ilişkinin mahiyeti gibi faktörler yatmaktadır. Servet ve iktidarın dağılımındaki artan kutuplaşmanın sonuçları, kentlerin mekânsal formu üzerinde geri dönüşsüz izler bırakmakta; onları giderek etrafı çevrilmiş kent parçaları, güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli olarak gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal mekânlardan oluşan kentler haline getirmektedir. Mülkiyet üzerindeki hakların ve mülkiyet değerlerinin neoliberal çerçevede korunmasının alt-orta sınıf için bile egemen siyaset biçimi halini aldığı (Harvey, 2013: 57) günümüzde, kent hakkının kentin gerçek sahipleri tarafından kazanımı ve kentlerin bu çerçevede dönüşümü konusu pek tabii, en yakıcı gündem maddelerinden birisidir.

Kent hakkı, kentleşme ile artı değer üretimi ve bunun kullanımı arasındaki gerekli bağlantıya kimin hâkim olduğu (Harvey, 2013: 69) sorunsalının çözümlenebilmesi açısından zengin bir içeriğe sahiptir ki, bu sürecin önemli bir kısmı bağımlılık ilişkilerini çözümleyebilmekten geçmektedir. Kent hakkı dönüşmüş ve yenilenmiş kentsel yaşam hakkı (Lefebvre, 2015: 132) şeklinde ele alındığında, kent hakkının kazanımının, tektipleştirilen ve tek amacın tüketim haline getirildiği kentsel gündelik yaşamın reddine odaklanan bir kentsel toplumsal örgütlenme ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Kentsel mekânların birer tüketime yönelik motivasyon merkezleri kılınması sürecinde bireysel aktivitelerin odak noktasına da satın alma davranışı yerleştirilmekte ve bu şekilde birey kentin dönüşümü ve değişimi konularında karar alma mekanizmalarına katılımdan giderek uzaklaştırılmaktadır. Bu yüzden "geleceğin kentlerinin" inşasında atılacak ilk adım, neoliberal politikaların neden olduğu eşitsiz kalkınma ve gelişmenin kent mekânındaki biçimlerinin kavranması yoluyla günümüz bağımlılık ilişkilerinin ortaya konmasıdır.

Kent mekânının üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği yer olması, onun aynı zamanda bir çatışma mekânı olması sonucunu da doğurmaktadır (Lefebvre, 1979: 85). Burada kenti bir çelişkiler yumağı ve çatışma mekanı yapan temel neden ise, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilme sürecinde kent mekânının somut kullanım değerinin önemini kaybetmesi karşısında soyut değişim değerinin ön plana çıkarak bir meta haline gelmesidir. Soyut mekân, iktidarı elinde bulunduran yönetici sınıf tarafından bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanılan, üzerinde egemenlik kurulmuş, denetim altına alınmış, otoriter, baskıcı bir mekândır (Ritzer, 2012: 171). Bu şekilde kapitalist örgütlenmenin genişlemesi adına kurulan sistem paradoksal bir şekilde içinde kapitalizmin örgütlenmesinin parçalanması gibi bir tehlikeyi de barındıran kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretilme krizini doğurmaktadır. Kapitalizmin mekânda genişlemesi, devamlılığının bağlı olduğu toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesini zayıflattığından bu aynı zamanda çözülemez bir krizdir. Bu yüzden sistem içindeki üretici güçlerin kapasitesi, büyük çapta mekân üreterek kapitalist örgütlenmeyi hayatın her köşesine yaymak için artan bir şekilde üretim ilişkilerini yeniden üretme ve böylece kapitalizmin örgütlenmesini sürdürme ihtiyacı ile sınanmaktadır (Bahçeci, 2016: 104). Açık bir şekilde kapitalizmin mekânı soyut mekân haline getirişinin etkileri üretim alanında sınırlı kalmamakta; dolaşım ve yeniden üretim süreçleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu yüzden kent hakkını kazanmaya yönelik hiçbir hareket ya da mücadele de üretim alanında sıkıştırılmamalı, çelişkilerle dolu olan yeniden üretim alanına ve günlük yaşama yönelik olarak genişletilmeli; kent mekânındaki sömürüden en çok yara alan yoksul kesimlerin tümünü, örneğin işçi sınıfının yanı sıra azınlıkların ya da göçmenlerin yaşadıkları gecekondu mahallelerini de kapsamalıdır. Çünkü her zaman politik ve stratejik bir ürün olan kent mekânı, düşünce ve eylemlerin bir aracı olarak iktidar ve kontrolün de bir aracıdır. Kentsel mekânda gündelik hayat içinde somut bir şekilde görülmeyen ama etkisi mekânsal düzenlemeler aracılığıyla yakıcı bir şekilde hissedilen yaşamsal sınırlar tam olarak kent hakkı ve kentsel dönüşüm süreçlerine işaret etmektedir. Kent hakkı sağlanmadan ne sağlıklı bir mekânsal gelişimden ne de kentsel dönüşüm sürecinden bahsedilebilir.

Kent hakkı, kentteki tüm kesimlerin ihtiyaç ve taleplerinin göz önünde bulundurularak herkesi kapsayan bir kent mekânının inşasını zorunlu kılmaktadır. Ancak böyle bir kent mekânında;

- Kentsel yaşam yurttaşların özgürlüklerinin garantisi olabilir.
- Kent yönetiminde katılım ve müzakere ortamını sağlayacak araçlar geliştirilebilir.

- Tüm toplumsal sınıfların yer aldığı, kişisel farklılıkların gizlenmediği ya da dayatılmadığı kamusal bir alan olarak kent mekânı deneyimlenebilir.
- Yoksulluğun, toplumsal dışlanmanın ve kentsel suçun en aza indirildiği yaşam alanları oluşturulabilir.

3. Türkiye Deneyimi

Kentsel mekânlar, uzun tarihsel süreçler içinde oluşan toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamikler ekseninde şekillenmektedir. Kentsel dönüşüm de farklı sosyo-ekonomik, yönetsel ve fiziksel dinamiklerin etkileşimiyle oluşmakta; her ülkenin dönüşüm deneyimi de bu açıdan kendine özgü olmaktadır.

Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin mekânsal yapı ve süreçlerinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin temel dinamiğini bu ülkelerin pazar aracılığıyla kapitalist dünya sistemi ile bütünleşmeleri oluşturmuş ve bu ülkelerin kentleri, değişim yönünde bir iç dinamiğe sahip değilken dış faktörlerin etkisiyle hızlı bir kentleşme süreci yaşamışlardır. İlgili ülkelerin yapısal birtakım özelliklerinden dolayı gerçek anlamda bir sanayileşme yaşanmaksızın ortaya çıkan bu hızlı kentsel büyümenin en önemli özelliği ise, kırdan kente göçteki patlamalardır. Böylece kırsal toplumla bağlarını koparmış ancak kentsel toplum içinde de belirgin bir işleve sahip olamayan bir nüfusun yığıldığı, sınırlı istihdam olanakları ve düşük yasam standartlarına sahip, normal olmayan bir kentleşme formu ortaya çıkmıştır (Castells, 1979: 43-45). Bu haliyle çevre ülkelerin, merkez ülkelere bağımlılığının ekonomik ve toplumsal gelişmeleriyle birlikte kentleşme biçimlerini de etkilediğini ortaya koyan bağımlı kentleşme perspektifi, pek tabii, Türkiye'nin kentleşme deneyimini kavrayabilmek açısından da önemlidir.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen endüstriyel sömürgeciliğin genel özelliği önceki dönemden farklı olarak; uygulandığı ülkede ulusal ölçekte yeni bir kentsel hiyerarşi tanımlayarak yeni bir kentsel örüntü ortaya çıkarmış olmasıdır"(Çalışkan, 2003: 54) ki, özellikle İzmir bu dönemde bir ticaret merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Yine Türkiye'nin 1950'li yıllarda yaşamaya başladığı hızlı kentleşme sürecini de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir.

Bağımlılık ilişkisi açısından büyük ölçüde yarı-çevre ülke özelliği gösteren Osmanlı İmparatorluğu, son dönemlerinde batının sömürgecilik uygulamalarına doğrudan maruz kalmamış ancak, özellikle 1838 yılındaki Serbest Ticaret Antlaşması sonrasında, batının merkez ülke metropolleri-

nin gıda ve hammadde gereksinmesini karşılamak üzere dışa açılan pazarda, yabancı sermayenin artan altyapı yatırımlarıyla birlikte, söz konusu merkez ülkelerin imparatorluk üzerindeki denetiminin güçlendiği bir süreç yaşamıştır. Esas olarak bu süreçle birlikte ortaya çıkan bağımlı kentleşmenin en önemli göstergeleri ise, 16. yüzyılda %8-9 civarında olan kentli nüfusun 19. yüzyıl sonlarında % 25 civarına çıkması ve yabancı şirketler tarafından inşa edilen birbirinden kopuk demiryolu hatlarının iç pazarı bütünleştirmekten ziyade, yaklaşık otuz beş bin köyden oluşan geri saha ve onların bağlandığı az sayıdaki bölge merkezini uluslararası ticarete eklemlenmede önemli rolü olan İstanbul ve İzmir'e taşıma işlevine sahip olmasıdır (Rodwin, 1970: 71). Bu dönemden itibaren İstanbul, söz konusu yarısömürgeci bütünleşmenin kent ölçeğinde yarattığı dönüşümün en çok hissedildiği kent olmuştur. Bu çerçevede, değişen ticaret biçimi ile ortaya çıkan yeni kentsel kullanımlar (banka, büro, oteller vb.) ile eski kent merkezinin yanında merkezi iş bölgeleri oluşmaya başlamış ve kent merkezinde geleneksel-modern ayrımlı ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Böylece daha önce etnisite temelli ayrışmalardan oluşan sosyal ikili yapıya bir de kentsel mekânda sınıfsal ayrım eklenmiş; yine bu dönüşümle ülke, ilk kez yeni bir kent içi ulaşım şekli olan toplu taşıma ile tanışmıştır (Tekeli, 1998: 143). Takip eden süreçte bu dönüşüm, pek tabii, yasal ve kurumsal reformları da beraberinde getirmiştir. İlk belediye yönetimi olan İstanbul Şehremaneti'nin kuruluşunu ve 1848'de sadece İstanbul'daki yapılaşmaya bazı esaslar getirmek için çıkarılan Ebniye Nizamnamesi'nin yerini 1882'de çıkarılan ilk imar kanununun almasını bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Buna rağmen Osmanlı dönemi kentleşmesi, 1850'lerden itibaren daha çok sağlık yasaları ile yürütülen bir pratik olmaktan ileri gidememiş, 20. yüzyılın başında İstanbul için yaptırılan bütünsel birkaç plan da tam olarak uygulanamamıştır (Tekeli, 1980: 36-49). Böylece Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı yapının, büyük ölçüde bağımlı bir kentsel gelişme biçimi ve ulaşım altyapısı ile zayıf bir belediyecilik geleneği çerçevesinde şekillenen bir kentleşme pratiği olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kurucu kadro, bu yarı-bağımlı kentleşme deneyimine karşı, bağımsız ulusal kalkınmaya koşut ilerleyen bir pratiği uygulamaya geçirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, kentsel gelişim ya da ülkenin mekânsal organizasyonunda dengeli bölgesel kalkınma, ulusal bir pazarın kurulması ve ülkenin mekânsal kontrolü amacıyla dağınık Anadolu yerleşimlerinin demir ağlar politikasıyla birbirine bağlanması ve yeni başkentin imarı olmak üzere üç temel strateji izlenmiştir (Altaban, 1998: 43).

> "Dengeli bölgesel kalkınma politikası, Osmanlı döneminde ticaret ilişkileri bakımından stratejik bir açılım sağlamayan İç ve Doğu Anadolu'nun ihmal edilmişliğine son verilmesi anlamında Anadolu için tarihi bir kırılma noktasıdır. Özellikle, 1930'larda belirginleşen devletçi politikalar ile belirlenen sanayi yatırımları için nüfusu on bini geçmeyen Anadolu kentleri seçilmiş; buralardaki kentsel gelişim, sonrasında götürülen kamu hizmetleri ve ulaşım yatırımları ile desteklenmiştir. Bu gelişim, bölge planları ile yönlendirilmemekle birlikte bölgesel gelişim, ulusal planlama içerisinde kurgulanmaktadır" (Çalışkan, 2003: 54-55).

Ankara'nın başkent olarak seçilmesi de bu anlamda önemlidir ki bu seçim, dışa bağımlılığa karşı geliştirilen bir direncin politik yansıması olarak ifade edilebilir. Ankara'da yeniden kurgulanan yaşam biçimi, dışa bağımlı burjuvazi ve levanten yaşam tarzının belirleyici olduğu İstanbul kozmopolitizminden bütünüyle farklı olup; yeni ulusal burjuvazinin kent mekânı, yadsınan kozmopolit mekanın tersine kontrol edilebilir ve homojen bir niteliğe sahiptir (Tekeli, 1998: 50,146). "Bununla birlikte, çevre-modernizmlerinde görülen *ulusal-evrensel* gerilimi, batıya karşı batılılığı ilke edinen Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun kentleşme deneyimi için de geçerlidir. Bu çerçevede, ülke düzeyindeki mekânsal stratejilerin bağımsızlıkçı niteliği ön plana çıkarken; kent planlama alanında dönemin batı merkezli model ve ilkeler bütününün geçerliliği dikkat çekicidir (Çalışkan, 2003: 63).

Söz konusu çabalara karşın 1950'li yıllar sonrasında başlayan hızlı kentleşme süreciyle, dışa bağımlı ithal bir teknoloji ile piyasa mekanizması içinde kalkınmaya çalışan Türkiye'de modern teknoloji kullanan kesim tarafından emilemeyen işgücü, kırdan kente gelenlerin iş olanaklarını kendilerinin yaratmaları sonucunu doğurmuş; kentin örgütleşmiş iş kesiminde kendisine yer bulamayan bu grup, aileler arası ve aile içi mekanizmalarla kentte varlığını sürdürebilmek için marjinal bir ekonomi olan enformel sektörü ve marjinal bir yapılı çevre olan gecekonduları üretmiş, kentsel gelişim de büyük ölçüde gecekondulaşma yoluyla sağlanmıştır. 1950-80 yılları arası, Türkiye'de kentsel dönüşümün birinci evresi olarak da kabul edilmektedir (Ataöv ve Osmay, 2007: 61-72). Üstelik öngörüldüğü üzere, zaman geçip kalkınma hızlandıkça ilgili marjinal kesim küçülmemiş, evrensel nitelikli kentsoylu değer yargılarına sahip olan modern kesim ekonominin tümüne yayılamamış ve dolayısıyla kalkınma ve modernleşme süreci tamamlanamamıştır[***] (Tekeli, 1977: 94).

[***]Türkiye kentleşmesi ve bağımlı kentleşme arasındaki bağ üzerine önemli çalışmaları olan İlhan Tekeli'nin bu noktada, bağımlı bir ülkenin marjinal ve modern örgütlü kesimlerinin nitelikleri üzerinde durarak ilgili bağımlılık olgusunun bu kesimleri nasıl

1950'li yıllar sonrasında Türkiye kentleşmesinin aldığı bu biçim, 1970'li yıllarda belki de ilk kent hakkı mücadeleleri diyebileceğimiz hareketleri ortaya çıkarmıştır. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere gecekondulaşmanın içinden çıkılamaz bir hal alması ve hatta bu olgunun kabullenilerek bir takım iyileştirmelerin yapılmaya başlanması, 1970'li yılların ortalarından itibaren Türkiye kentlerinin bir siyaset odağı haline gelmesinin yolunu açmıştır. Bu politik iklimi yönlendiren başlıca faktörlerden ilki "hem politik bir aktör olarak, hem de toplumsal bir çevre olarak değerlendirilebilecek gecekondu; diğeri ise, yeni belediyecilik hareketi ile toplumcu bir yönetim modelinin araçlarına dönüşen politikleşmiş kentsel hizmetlerdir" (Kaya Akçay, 2019: 59). Tam da Lefebvre'nin ifade ettiği şekilde bir çatışma ve mücadele alanına dönüşmeye başlayan Türkiye kentlerinde bu süreç, dönemin pek çok Türk filminde, zenginlerin yoksul gecekondu mahallelerini yıkmak ve yerine yeni evler ve alışveriş merkezleri inşa etmek istemelerine karşı mahallelilerin tepki ve direnişleri temelinde işlenen bir ana tema haline gelmiştir. Bir dönemin filmlere konu olan mahalle direnişleri, aslında kent hakkı kavramından henüz habersiz olunsa da, ülkemizde de dünya ile eş zamanlı olarak yerel ölçekte, kentlerin emrivaki dönüşümlerine karşı ciddi mücadelelerin yaşandığını göstermektedir[****](Kaya Akçay, 2019: 60). Böylece büyük ölçüde bağımlı kentleşmenin bir sonucu olarak marjinal bir barınma yöntemi şeklinde ortaya çıkan gecekonduların dönüştürülme çabası, bir süre sonra kentte toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlar temelinde gelişen bir kent hakkı mücadelesinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu politik hava, İstanbul'da yapılan 1. ve 2. Boğaz Köprülerine karşı meslek odaları ve bilim insanlarının ortaya koyduğu bir kentsel muhalefetle daha da gelişmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'de kent hakkı kavramı henüz gündeme gelmemiş olsa da, küçük çaplı da olsa bağımlı kentleşmenin sonucu olarak kent yaşamında oluşturduğu problemlere karşı bir mücadele başlamıştır.

---

etkilediğini ortaya koymanın önemli bir başlangıç noktası olduğu ancak, marjinal kesime gösterilen ilginin modern kesime gösterilmediğine ve bu kesim üzerindeki çalışmaların son derece sınırlı kaldığına yönelik haklı bir eleştirisi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz; İlhan Tekeli (1977), Bağımlı Kentleşme, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları: 95

[****]Bu noktada özellikle bağımlı kentleşme deneyimine sahip olan Latin Amerika ülkeleri önemlidir. Aynı yıllarda Latin Amerika ülkelerinin büyük kentleri de kent hakkı temelli hareketlere sahne olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Manuel Castells(1979). *The Urban Question- A Marxist Approach*, London: MIT Press: 421-429 ve Manuel Castells (1982). The City and the Grassroots, Berkeley and Los Angeles: University of California Press: 173-212

1980-2000 yılları arasını kapsayan ikinci dönem, küreselleşme ve neoliberalizmin yükselmesine paralel olarak kentlerin dışında yeni yerleşim alanlarının oluşturulduğu; fiziksel ayrışmayla birlikte toplumsal ayrışmanın da hızlandığı dönemdir. Bu süreç, Batı'nın aksine, bir kentsel dönüşüm deneyimine sahip olmayan Türkiye için kritik bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Büyük ölçekli sermayenin başta toplu konut alanları olmak üzere inşaat sektörüne ve gayrimenkule sistematik bir şekilde yatırım yapmasını teşvik eden gelişmeler 1980'li yıllarda Toplu Konut İdaresi'nin kurulmasıyla başlamıştır (Bilgin, 1998: 267). Küreselleşme sürecinin ekonomide yeniden yapılanma söylemiyle birlikte kendisini henüz yeni yeni hissettirmeye başladığı bu süreçle birlikte, kentlerde birbirinden ayrışan mekânların belirginleşmesi yeni rant alanlarının ortaya çıkmasını tetiklemiş ve kentsel dönüşüm uygulamaları mekânsal değişimde başrolü oynamaya başlamıştır. Özellikle büyük kentlerin neoliberal ekonomi politikalarından ve küreselleşmeden etkilendiği 1980-2000 yılları arasını kapsayan bu dönemde, bir yandan kent içinde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılaşmanın sürmesiyle yerleşim alanları merkez dışına yayılmaya devam etmekte; diğer yandan da kent içi konut alanları, sanayi, merkez ve kıyı alanlarında, yaşam kalitesi düşmüş ve riskli alanların yenilenmesi, sağlıklaştırılması veya yeniden canlandırılması temelinde dönüşüm ön plana çıkmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007: 59).

Kentler için ciddi bir sorun olan gecekondu alanlarının dönüşümüyle ilgili çalışmalar 1980'lerden itibaren hazırlanmaya başlanmıştır. Kentsel dönüşüm kavramı kullanılmasa da 2981 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" bir kentsel dönüşüm kanunu olup bu kanun çerçevesinde büyük şehirlerde özellikle kentsel rantın yüksek olduğu alanlarda gecekondu alanlarının ıslahında önemli mesafeler kat edilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde kentsel yenileme ve gelişme bölgelerinin teşkiline dair çalışmalar hız kazanmış; Ankara'nın Balgat, Dikmen, Oran, Yıldız gibi kentsel rantı yüksel bölgeleri bu yasa çerçevesinde kentsel yenilemeye konu olmuştur. Ancak kentsel rantın düşük olduğu Mamak, Altındağ, Keçiören ilçelerindeki gecekondular ise bu yasalar çerçevesinde kentsel yenilemeye konu olamamışlardır (Bahçeci ve Görmez, 2018: 114)

Gecekondu alanlarına çözüm üretmede sonraki projelere de örnek olan bir uygulama olduğundan, dönemin en önemli projelerinden biri Ankara'da Dikmen Vadisi'nde yer alan gecekondu alanı için hazırlanan "Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi"dir. "Dikmen Vadisi Projesinin uygulanma sürecine ve sonuçlarına bakıldığında, projenin ilk etabında katı-

lımcı yaklaşımın gereklerinin yerine getirilmeye çalışıldığı ancak, 1994 yerel seçimlerinde kent yönetiminin değişmesiyle, ortaya çıkan kentsel rantın piyasa lehine geliştirildiği ve projede bu amaçla pek çok değişiklik yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte bugün gelinen noktada Dikmen Vadisi artık yeşil bir rekreasyon alanı değil, Ankara'nın kent merkezinde bulunan lüks bir konut alanıdır" (Sönmez, 2006: 125). Bu dönemde kentlerin sermaye odaklı dönüşümüne karşı girişilen kent hakkı hareketlerine katılım büyük ölçüde kentsel sorunla doğrudan temas eden kentliler ve meslek odaları ile akademisyenlerle sınırlı kalmıştır. Bu durumun belki de en önemli sebebi, dönem itibariyle hala devletin kentsel süreçleri tamamen piyasaya terk etmemiş olmasıdır. Bu çerçevede kentsel dönüşümün kentsel süreçlerin biçimlenmesinde çok açık şekilde temel bir strateji olarak ortaya konduğu ve kentsel dönüşümün yasalarda yer almaya başladığı 2000'li yıllar temel bir kırılma noktasıdır. İnşaat şirketlerinin uluslararası pazara açılması ve inşaat sanayisinin giderek gelişmesiyle inşaat sektörünün, ekonominin çarkını döndüren temel sektör olduğu kabulü, deyim yerindeyse, kamu politikaları düzeyinde yerleşik bir kanı halini almıştır: Sistemin çarkının dönmesi için kentsel mekanlar değişim değeri olan birer meta şeklinde ele alınmaya devam edilmeli ve daha büyük ölçekli dönüşüm projelerine konu edilmelidir.

Kapitalizmin küresel evresini yaşamakta olduğumuz günümüzde, kentsel dönüşüm iki temel üzerinde yükselmektedir. "Birincisi sermayenin birikiminde ikincil döngü olarak kentsel mekânın yeniden üretimi; ikincisi ise sermaye, devlet ve kentteki toplumsal sınıflar arasında değişen kentsel arazi bağlarının belirlediği mekânsal ayrışmalar ve yeni sosyo-mekânsal ölçeklenmelerdir" (Kurtuluş, 2008) Sermayenin sınırsızca uluslararası dolaşımıyla dünya çapında egemenliğini sağlaması, bunun için ulusal sınırların önemsizleştiğinin ve ulus devletlerin işlevlerinin bittiğinin iddia edilmesi, sermayenin hareketlerini daha özgür kılmak için yaratılan esnek işgücü piyasası ve tüm bunlara paralel bir şekilde ilerleyen eşitsiz mekânsal gelişim ve tek-tipleştirme, söz konusu sürecin en temel göstergeleridir. "Uluslararası sermayenin serbest akışının önündeki engellerin kaldırılması girişimleri, kentin kimliğini oluşturan kültürel ve doğal değerlere olumsuz etkilerde bulunmakta, aynı zamanda, karar verici konumdaki aktörlerin dünya görüşlerini de bu yönde etkilemekte; böylece dünya kapitalist sistemi, tüm dünyayı kendi hedefleri yönünde ekonomik ve kültürel boyutlarıyla bütünleştirme söylemi üzerinden aslında asimile etmektedir" (Yıldırım, 2006: 14). Bu da bize ülkelerin küresel kapitalist sistemde *merkez-çevre-yarı çevre* ülkeler şeklindeki basit konumlanışlarının hala önemli olduğunu ve bir şekilde kentleşme süreçlerine etki ettiğini göstermektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin bütün büyük kentlerinde gerçekleştirilen pek çok büyük ölçekli kentsel yatırım ve dönüşüm projeleri önemli birer örnek teşkil etmekle birlikte, özellikle İstanbul tarihsel süreç içinde gelişen ve bugün de devam eden birtakım özelliklerinden dolayı benzersizdir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren batılı ülkelerin bir yarı-çevre ülke olarak Osmanlı'nın ekonomisini kontrol edebildikleri bir kanal işlevi gören ve küresel sisteme eklemlenen İstanbul, bağımlı kentleşme eğilimine önemli bir örnektir. 1980'li yıllar sonrasında da İstanbul, tüm dünyaya yayılan küreselleşme dalgasından nasibini hızlı bir şekilde almış; uluslararası sermayenin ilgisini çekmesi hiç de zor olmamıştır. Post-fordist gelişmeler, İstanbul'da hizmet sektörünün artışına, dünyadaki yeni tüketim anlayışını paylaşan yeni bir orta sınıfın yükselmesine ve bu sınıfın talep ettiği prestijli konut alanlarının türemesine neden olmuştur (Yıldırım, 2006: 14). Bu süreçte büyük sermayenin devlet desteğiyle kentsel yatırımlara yönelişi hızlanmış, bu yönelişin mekandaki yansımaları ise mega projeler ile soylulaştırma temelli ortaya konan kentsel dönüşüm projeleri olmuştur. Kentlerde gerçekleşen büyük ölçekli projeler, neoliberalizmin yükselişiyle birlikte derinleşen kentler arası rekabet koşullarında piyasa güçlerinin çıkarlarına hizmet eden "girişimci kentsel politika" mekanizmaları (Harvey, 1989) olup, bu projeler küreselleşme sürecinde kurulan bağımlılık ilişkisi çerçevesinde "küresel bir kapitalist kentsel strateji" (Smith, 2002) haline gelmiştir.

Bu strateji çerçevesinde pek tabii iyi örnekler de bulunmakla birlikte, günümüzde yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarının genel olarak kentlerdeki sonuçlarına bakacak olursak;

"- Kentin eski yerleşiklerini kent dışına iterek sosyal entegrasyonu önlemektedir.

- Gelir adaletsizliğini artırmakta ve uçurumu derinleştirmektedir.

- Kentte kültürel farklılığı artırmakta ve kültürel çatışma şartları oluşmaktadır.

- Kentlerin çevrelerinde yeni gettoların oluşmasına sebep olmaktadır.

- Kentlilerde yabancılaşma ve anomi artmakta bu hal kent suçluluğuna yol açmaktadır.

- Kentsel rant kentlilere kullanılmak yerine belli gruplara kanalize edilmektedir.

- Kentsel dönüşüm sürecinde yeterince kent donatı mekanlarının oluşmaması kente intibakı engellemektedir" (Bahçeci ve Görmez, 2018:120)

Buna bağlı olarak son dönemde Türkiye'deki kent hakkı kazanımına yönelik mücadele örneklerine bakıldığında ise, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere pek çok büyükşehirde etkin mücadeleler karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de son yıllarda yoğunlaşan söz konusu örnekler bireylerin ilgili dönüşüm projelerini, büyük ölçüde, kentteki gündelik yaşam pratikleri temelinde yıkıcı etkiler bırakması muhtemel politik müdahaleler olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Gezi Parkı Hareketi'nden, İstanbul'da Sulukule, Ankara'da Dikmen Vadisi, Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) direnişlerine kadar kentin gündemini değiştiren pek çok mücadele bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu örnekleri birbirlerinden ayrıştıran pek çok özellik bulunmakla birlikte, konumuz itibariyle önemli olan iki temel konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kendilerini birer kamusal özne olarak gören bireylerin yaşadıkları ya da kullandıkları mekânlara karşı girişilen politik müdahaleler olup, doğrudan mekânın hedef alınması kent hakkı açısından bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Diğer önemli konu ise; her biri birer kamusal özne olan ve bu mekânlar üzerinde söz sahibi olmak adına mücadele eden aktörler için söz konusu mekânların gündelik yaşam pratiklerinin sahnesi, konusu ve ana unsuru olmalarıdır. Özellikle alt gelir gruplarının yaşam alanlarını hedef alan kentsel yenileme/ kentsel dönüşüm projeleri ve soylulaştırma uygulamaları ile bu proje ve uygulamaların gerçekleştirilmeye çalışıldığı kentsel alanlar ve yerleşimler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de barınma/ konut hakkı ihlallerinin ilk gündeme geldiği ve bu ihlallere karşı kentlinin itirazlarının sonucu olan kent hakkı mücadelelerinin verildiği yerler olarak önem kazanmaktadır.

Türkiye'de planlamanın kapsayıcı ve bütünsel yaklaşımından uzak olan hâkim kentsel dönüşüm mantığına karşı girişilen kent hakkı pratiklerinin öne çıkan örnekleri olarak, "İstanbul'da özellikle de kentsel dönüşüm projelerine karşı gelişen gecekondu alanlarının emlak geliştiricilerine pazarlanmasına karşı başlayan yerel muhalefet; kentte yapımına başlanan veya projelendirilen (3. Köprü, Haydarpaşa Port ve Kanal İstanbul gibi) mega projelere karşı kentsel/çevresel mücadele; miras alanlarının korunması için verilen mücadele; Emek Sineması'nı geri alma eylemi; Demirören alışveriş merkezi (AVM) işgali; Boğaziçi Üniversitesi'nde Starbucks işgali; Hidroelektrik santrallerine (HES) karşı verilen mücadeleler, Gezi Parkı olayları gibi farklı alanlarda yürütülen mücadeleler ile Ankara'daki Dikmen Vadisi direnişi, Ankara'daki Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) eylemleri, Ankara'daki Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ormanının arazisinden yol geçirilmesine tepki eylemleri vb. sıralamak mümkündür" (Kaya Akçay, 2019: 61).

Bu hareketlerden bazıları, kentsel ve kamusal alanlara yönelik tüm hak ihlallerine tepkiler bağlamında genişleyerek toplumsal bir harekete dönüşmüş ve etkisi birden fazla kente de yayılmış olan hareketlerdir. Küçük çaplı da kalsa söz konusu hareketler, pek çok farklı kesimi bir araya getirerek yaşadıkları mekân üzerinde söz sahibi olmak istemelerine yönelik "bir çığlık ve bir talep" örneği oluşturması açısından önemlidir.

Sonuç

Bugün kentsel sorunlar hem gelişmiş ülkelerde hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artan bir şekilde politik tartışmaların odak noktasında bulunmaktadır. Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel yatırımlar gelişmiş merkez ülkelerin doğrudan ilgi alanına girerken, kentsel rantların kullanılması ve paylaşılması noktasında yeni bir sömürü ağı oluşmaktadır. Örneğin; 1985 yılında Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerin yerel yönetimlerine kaynak aktarılması kararını bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Dünya Bankası'nın sağladığı kredilerle hem bir borçlanma sistemi oluşturulmuş, hem de büyük ölçekli kentsel projelerin hisse senetleri satılarak yabancı sermayenin bu projelere ortak olması sağlanmıştır. Böylece hem uluslararası sermaye kredili sistemle kendisine pazar yaratma imkânı yakalamış hem de bu pazarın getireceği rantın doğrudan ortağı olmuştur (Torunoğlu, 2017). Günümüzde sömürü mekanizması, az gelişmiş/gelişmekte olan ülke kentlerinin kentsel rantlarının, bir artık değer olarak gelişmiş ülkeler tarafından çeşitli yollarla sosyal adalet ilkesi gözetilmeden kullanılması üzerine kuruludur. Bu durum şüphesiz 1980'ler sonrası tüm dünyada yaşanan ekonomik yeniden yapılanmaya bağlı olarak kapsamı genişleyen ve boyutları değişen bağımlı kentleşmenin farklı bir biçimini karşımıza çıkarmaktadır.

Temelde üretim ve tüketim ilişkilerinin yansıma mekânı olan kent, bağımlı kentleşme sürecinin günümüzde aldığı biçimle giderek insan gelişiminin önemli bir unsuru olmaktan uzaklaşmakta ve kentsel yaşam her geçen gün daha kaotik bir biçim almaktadır. Bu çerçevede kent hakkı, kentlilerin daha iyi bir yaşama dair hem haykırışını hem de talebini ifade etmekte; hâkim kentleşme süreçleri ve kentsel politikaların ciddi bir eleştirisini yaparak önemli bir tartışma zemini yaratmaktadır.

Türkiye'yi de dünya düzeni içindeki diğer ülkeler gibi doğrudan etkileyen bu süreçte Türkiye kentleri de bağımlı kentleşmenin bu yeni biçiminin etkisiyle şekillenmektedir. Bu noktada Türkiye kentleşmesinin dünya kapitalist sistemiyle ilişkilerin başladığı 16.yüzyıla uzanmasına rağmen bağımlı kentleşmenin bu ülkeler için kapitalist kentleşme sürecini ancak II.

Dünya Savaşı sonrasından itibaren kavramsallaştırıyor olmasının, en azından Türkiye için, ilgili literatürün bağımlılık ilişkisinin kapitalist gelişmenin farklı evrelerinde değişen niteliği ve mekanizmaları konusunda sınırlı kaldığını gösterdiğine dair önemli bir takım eleştirilerin de bulunduğunu ifade etmekte fayda bulunmaktadır[*****]. Bu kapsamda bağımlı kentleşmenin dünya pazarları üzerindeki aşırı vurgusuyla Türkiye gibi bir coğrafyadaki kentleşme olgusunu tam olarak açıklamakta yetersiz kalabilecek bir kavram olduğu ifade edilse de, günümüzde Türkiye'nin deneyimlemekte olduğu kentleşme örüntüleri ve kentsel gelişim biçimi göz önüne alındığında bağımlı kentleşme kavramının hala önümüze önemli açılımlar sunduğu söylenebilir. Bu belki de kavramın ortaya çıktığı zamandan bu yana fordist üretimden post-fordist üretime geçen kapitalist sistemin evrilişinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de toplumsal ihtiyaçlardan ziyade ekonomik kazanımlar temelinde gerçekleştirilen mekânsal gelişim politikaları ve kentsel dönüşüm uygulamaları karşısında kentlilerin istek, tepki ve taleplerini bireysel, toplumsal veya örgütlü olarak farklı biçimlerde ortaya koyduğu görülmektedir. Bireysel, toplumsal ve örgütlü olarak ortaya konan söz konusu istek ve tepkiler; bireysel karşı koyuşlar, imza ve para toplama, yazılı basın aracılığıyla şikâyetlerin belirtilmesi ve kamuoyu oluşturma (TMMOB ve ona bağlı meslek odalarının sürekli yaptıkları gibi), yürüyüşler ya da yasal yollara başvurma biçiminde gerçekleşmektedir (Arapkirlioğlu, 2007: 195). Ancak burada temel mesele, kent hakkına yönelik pratikler hangi biçimde karşımıza çıkarsa çıksın bunların tümünün, post fordist dönemin bağımlı

[*****] Bu çerçevede Kaygalak'a göre, "yaklaşım çevre formasyonların sanayiye bağlı bir kentsel gelişme gösterebilme olasılığını tümüyle dışlayarak bu toplumlarda, kimi zaman, endüstriyel büyümeden kaynaklanan bir kentleşme sürecinin ortaya çıkarabileceği tüm özgül süreçleri (yerel düzeydeki sanayinin yer seçiminin yerleşme dokusu üzerindeki etkileri, teknolojik ve örgütsel düzeyde ortaya çıkardığı değişimlerin kentsel toplumsal dokuya etkileri ve bunun kentsel süreçlere etkisi vb.) inceleme dışı bırakır. Bunun yanında, kent ve kentsellik olgularını dünya ölçeğindeki bir işbölümü temelinde çözümleyen bu yaklaşımın, yerel düzeyde sınıflar, devlet, siyaset ve bunların içinde yer aldığı süreçlerle ilgili olmadığı görülmektedir. Bu nedenle de söz konusu faktörlerin kentsel değişme ve bağımlılık ilişkilerindeki rolü görünmez niteliktedir" (Kaygalak,2008: 15-16).
Söz konusu eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ersoy, M. (1992), "Bağımlılık Okulu Eleştirisine Giriş", Emperyalizm,Gelişme ve Bağımlılık Üzerine, Ankara: Verso Yayınevi, 9-21; Leys, C. (1977), "Underdevelopment and Dependency: Critical Notes", Journal of Contemporary Asia, V.7, N.l: 92-107.; Bernstein, H., "Sodology of Underdevelopment vs. Sodology of Development", D.Lehman (ed), Development Theory, London: Frank Cass: 77-106

kentleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan rant odaklı kentsel gelişim modeline karşı insan odaklı kentsel gelişim ve dönüşüm modelini öngörüyor oluşlarıdır. Kapitalist ilerlemenin kentsel evresini yaşadığımız günümüzde kent hakkı mücadelesi, gündelik hayatı ülkeler arasındaki eşitsiz bağımlılık ilişkisi temelinde şekillenen kapitalist örgütlenmeden ayırma ve kapitalist mekân hâkimiyetine karşı çıkarak kentli bireyler aracılığıyla "kentli bireyler için bir mekân yönetimi" oluşturma mücadelesidir. Ancak bu şekilde kentsel toplumun geçmişten günümüze değin insanca yaşam ve bireylerin özgürlüğü için sunduğu potansiyel açığa çıkartılabilir. Söz konusu mücadele, tam da bu yüzden ülkeler arasındaki eşitsiz bağımlılık ilişkilerinin de reddi anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Akın, Emel (2005), "Küreselleşme, Kent ve Mekân", *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, Kasım, s. 6-20

Altaban, Özcan (1998), "Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", Sey, Yıldız ve Derya Özkan (Der.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları): 41-64.

Arapkirlioğlu, K. (2007), "Kentli Kimliği ve Kentsel Siyasal Hareketler", Mengi, Ayşegül (Der.) *Yerellik ve Politika- Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları): 193-210.

Armstrong, Warwick ve T. G. McGee (1985), *Theatres of Accumulation, Studies in Asian and Latin American Urbanization*, (New york: Methuen).

Aslanoğlu, Rana A. (2000), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme,* (Bursa: Ezgi Kitabevi).

Ataöv, Anlı ve Sevin Osmay (2007), "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım", *METU JFA*, 24 (2), s. 57-82.

Bahçeci, Hazal Ilgın (2016), *Türkiye'de Kent Yönetiminin Demokratikleşmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara: Gazi Üniversitesi).

Bahçeci, Hazal Ilgın (2018), "Bağımlı Kentleşme", Mamur Işıkçı, Yasemin ve Esmeray Alacadağlı (Der.), *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi*, (İstanbul: Astana Yayınları): 41-47.

Bahçeci, Hazal Ilgın ve Kemal Görmez (2018), "Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm Pratiği", Mengi, Ayşegül ve Deniz İşçioğlu (Der.), *Kentsel Politikalar*, (Ankara: Palme Yayıncılık): 105-122.

Bilgin, İhsan (1998), "Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı", Sey, Yıldız ve Derya Özkan (Der.), *75*

Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları): 236-255.

Castells, Manuel (1979), *The Urban Question- A Marxist Approach*, (London: MIT Press).

Çalışkan, Olgu (2003), "Mekândaki Kemalizm-II- Anadolu'da Bir Yarı-Çevre Modernite Deneyimi: Kemalizm'in Şehirciliği", *Aydınlanma 1923*, 48, s. 53-64.

Ersoy, Melih ve H. Tarık Şengül (1997), "Kalkınma Kuramlarında Kentler", *İktisat Dergisi,* Nisan-Mayıs, s. 70-78.

Frank, Andre Gunder (1969), *Latin America: Underdevelopment or Revolution?*, (New York: Monthly Review Press).

Harvey, David (1989), "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism"*, Geografiska Annaler Series B: Human Geography*, 71 (1), s. 3-17.

Harvey, David (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. M. Moralı), (İstanbul: Metis Yayınları).

Harvey, David (2008), "The Right to The City", *New Left Review*, 53, s.23-40.

Harvey, David (2012), *Sermayenin Mekânları*, (Çev. B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar ve S. Yüksel), (İstanbul: Sel Yayıncılık).

Harvey, David (2013), A*si Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru,* (Çev. A. D. Temiz), (İstanbul: Metis Yayıncılık).

Kaya Akçay, Sinem (2019), *Ankara Kentini 21.Yüzyıl Başında Kent Hakkı Mücadeleleri Üzerinden Okumak*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ankara: Gazi Üniversitesi).

Kaygalak, Sevilay (2008), *Kapitalizmin Taşrası: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Keleş, Ruşen (2012), "Küreselleşme ve Kentleşme Kavramları Üzerine," *Mimar.ist Dergisi*, 12 (43), s. 95-100.

Keleş, Ruşen (2014), *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu,* (İstanbul: Cem Yayınevi).

Keleş, Ruşen (2016), "Kentleşme", Ersoy, Melih (Der.), *Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük*, (İstanbul: Ninova Yayınları): 211-212.

Kurtuluş, Hatice (2008), "Kentsel Dönüşümün Politik Ekonomisi", *İktisat Dergisi*, 499, s. 26-33.

Lefebvre, Henri (1979), *The survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production,* (New York: St. Martin's Pres).

Marcuse, Peter (2014), "Hangi Kent, Kim(ler)in Hakkı?", Brenner, N., P. Marcuse, M. Mayer (Der.), *Kar İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, (Çev. A. Y. Şen), (İstanbul: Sel Yayıncılık): 47-71.

Mayer, Margit (2014), "Toplumsal Kent Hareketlerinde Kent Hakkı,", Brenner, N., P. Marcuse, M. Mayer (Der.), *Kar İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, (Çev. A. Y. Şen), (İstanbul: Sel Yayıncılık): 100-130.

Ritzer, George (2012), *Modern Sosyoloji Kuramları*, (Çev. H. Hülür), (Ankara: Deki Basım Yayım).

Rodwin, Lloyd (1970), *Nation and Cities: A Comparision of Strategies for Urban Growth*, (Boston: Houghton Mifflin Company).

Saunders, Peter (2013), *Sosyal Teori Kentsel Sosyoloji*, Erkan, N. E. (Der.), (Çev. S. Doğru Getir), (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık).

Schmid, Christian (2014), "Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı", Brenner, N., P. Marcuse, M. Mayer (Der.), *Kar İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, (Çev. A. Y. Şen), (İstanbul: Sel Yayıncılık): 2-99.

Smith, David A. (1985), "International Dependence and Urbanization in East Asia: Implications for Planning", *Population Research and Policy Review*, 4, s. 203-233.

Smith, Neil (2002), "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy", Brenner N. ve N. Theodore (Der.), *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, (London: Blackwell): 80-103.

Sönmez, Nihan Özdemir (2006), "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Planlama Dergisi*, 2, s. 121-127.

Tekeli, İlhan (1977), *Bağımlı Kentleşme*, (Ankara: Mimarlar Odası Yayınları).

Tekeli, İlhan (1980), "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", Gök, T. (Der.), *Türkiye'de İmar Planlaması*, (Ankara: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Böl.): 8-112.

Tekeli, İlhan (1998), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", Sey, Yıldız ve Özkan Derya (Der.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları): 23-39.

Torunoğlu, Ethem (1997), "İnsan Yerleşimleri Politikaları Bağlamında Kentleşme ve Çevre Sorunları-Türkiye Örneği", *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 2. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, 4-5 Aralık, İstanbul.

Yıldırım, E. (2006), "Güncel Bir Kent Sorunu: Kentsel Dönüşüm", *Planlama*, s.7-24, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/b0a59ddf11c58e7_ek.pdf (05.09.2020).